



**ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫ
ҚР ӨЗБЕК ЭТНО-МӘДЕНИ БІРЛЕСТІКТЕРІ “ДУСТЛИК” ҚАУЫМДАСТЫҒЫ
ЖҰМАБЕК АХМЕТҰЛЫ ТӘШЕНЕВ АТЫНДАҒЫ УНИВЕРСИТЕТИ
ӨЗБЕКСТАН МЕМЛЕКЕТТІК ХОРЕОГРАФИЯ АКАДЕМИЯСЫ
А. НАВОИЙ АТЫНДАҒЫ ТАШКЕНТ МЕМЛЕКЕТТІК ӨЗБЕК ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ УНИВЕРСИТЕТИ**

**ҚОЗОҒИСТОН ХАЛҚИ АССАМБЛЕЯСИ
ҚОЗОҒИСТОН ЎЗБЕКЛАРИ ЭТНОМАДАНИЙ БИРЛАШМАЛАРИ “ДЎСТЛИК” ҲАМЖАМИЯТИ
ЖУМАБЕК АХМЕТЎҒЛИ ТАШЕНЕВ НОМЛИ УНИВЕРСИТЕТИ
ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ХОРЕОГРАФИЯ АКАДЕМИЯСИ
А. НАВОИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ
УНИВЕРСИТЕТИ**

**KAZAKHSTAN PEOPLE'S ASSEMBLY
SOCIETY OF ETHNO-CULTURAL ASSOCIATIONS OF UZBEKS OF KAZAKHSTAN "DOSTLIC"
ZHUMABEK AHMETULI TASHENEV UNIVERSITY
UZBEKISTAN STATE ACADEMY OF CHOREOGRAPHY
A. TASHKENT STATE UNIVERSITY OF UZBEKI LANGUAGE AND LITERATURE NAMED NAVOI**

**«ҒЫЛЫМ-БІЛІМ-ӨНЕР ИНТЕГРАЦИЯСЫ:
ПЕРСПЕКТИВАЛЫҚ ЖОБАЛАР»**

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛДАРЫ

**“ИЛМ-ФАН, ТАЪЛИМ ВА САНЪАТ ИНТЕГРАЦИЯСИ:
ИСТИҚБОЛЛИ РЕЖАЛАР”**

ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

**“INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND ARTS:
PERSPECTIVE PLANS”**

MATERIALS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND THEORETICAL CONFERENCE

ШЫМКЕНТ, 18.11.2023

PIKTOGRAMMA VA RAMZLARNING INSON HAYOTIDAGI O'RNI VA TA'SIRLARI

Quraqova Shoxida Dagar qizi

Alisher Navoiy nomidagi

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti o'qituvchisi

Toshkent, O'zbekiston

shquraqova@gmail.com

Annotatsiya. Tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlaridan biri bo'lgan semiotikada "piktogramma" va "ramzlar" inson hayotida ahamiyatga ega bo'lgan kommunikatsiya vositalaridir. Bu vositalar insonlar o'rtasida ma'lumot almashishni, o'rgatishni yoki biror xabarni yetkazishni osonlashtirish uchun ishlatiladi. Ushbu maqolada piktogramma va ramzlarning ta'sirlarini, ma'nolari va o'zgaruvchanligini o'rganish, insonlar hayotida ma'lumot almashish va izohlash jarayonlarida juda foydali va samarali ekanligi haqida asosli ma'lumotlar berilgan. Piktogrammalar va ramzlar, tasvir etgan jismlarning ko'zga ko'rinadigan oddiy grafik tasvirlardir.

Kalit so'zlar: Piktogramma, ramz, aloqa vositasi, unversallik, atrof-muhit.

Аннотация. Тіл білімінің қазіргі бағыттарының бірі болып табылатын семиотикада «пиктограммалар» мен «таңбалар» адам өміріндегі маңызды қатынас құралы болып табылады. Бұл құралдар адамдарға ақпарат алмасуды, оқытуды немесе хабарды жеткізуді жеңілдету үшін пайдаланылады. Бұл мақалада иконалар мен белгілердің әсерлерін, мағыналарын және өзгергіштігін зерттеу адамдардың өміріндегі ақпарат алмасу және түсіндіру процестерінде өте пайдалы және тиімді екендігі туралы негізгі ақпарат берілген. Пиктограммалар мен белгілер олар бейнелейтін объектілердің қарапайым графикалық бейнелері болып табылады.

Негізгі сөздер: Пиктограмма, таңба, байланыс құралы, әмбебаптық, қоршаған орта.

Abstract. In semiotics, which is one of the modern directions of linguistics, "pictogram" and "symbols" are important means of communication in human life. These tools are used to make it easier for people to share information, teach, or deliver a message. This article provides basic information about the fact that studying the effects, meanings and variability of icons and symbols is very useful and effective in the processes of information exchange and interpretation in people's lives. Pictograms and symbols are simple graphic representations of the objects they represent.

Key words: Pictogram, symbol, means of communication, universality, environment.

Ijtimoiy hayotda odamlar turli maqsadlarda ramzlar, piktogrammalar va tana tili kabi turli xil belgilardan foydalanadilar. Aloqa vositalari deb ataydigan bu belgilar odamlar hayotiga ongli yoki bilmagan holda ta'sir qiladi. Ular jamiyat a'zolarining umumiy kelishuvi natijasida paydo bo'lgan. Turli xil tushunishlar natijasida paydo bo'lgan bu belgilar turli madaniyat vakillarining bir-birini tushunishiga yordam berish,

tezroq va samaraliroq muloqot o'rnatish, hayotni osonlashtirish, bir so'z bilan aytganda, universal muloqotni ta'minlash nuqtai nazaridan odamlar uchun juda muhimdir. Biroq, bu belgilar o'z maqsadiga erishish uchun jamiyat va shaxs uchun ijtimoiy-madaniy shart-sharoitlarni texnologik va universal sharoitlarni hisobga olgan holda ishlab chiqish kerak. Aks holda, bunday belgilarda vizual aloqaning yetarli emasligi yoki yuqorida aytib o'tilgan zarur shartlarning bajarilmasligi aloqa tartibsizliklari yoki turli nizolarni keltirib chiqaradi.

Shuning uchun ham piktogrammaning asosiy vazifasi so'zlashuv tilidan qat'i nazar, foydalanuvchiga o'zi ifodalagan tushuncha yoki vaziyatni to'g'ridan to'g'ri yetkazishdir.

Piktogramma va belgilarning inson hayotida atrof-muhitni tushunishda, ob'ektlardan o'z maqsadlari uchun foydalanishda va ijtimoiy munosabatlarni tashkil etishda qanchalik muhim ekanligi ayon bo'ladi. Piktogrammalarning muloqot uchun zarurligi shubhasizdir, chunki ular yozishdan ko'ra ko'proq muvaffaqiyatli muloqot qilish imkonini beradi, ayniqsa ko'p madaniyatli sohalarda [Cooper, 2010: 94]. Piktogrammalarning tarixdagi o'rni va yozuv bilan aloqasi yozuv paydo bo'lgan davrlarga borib taqaladi.

Bugungi kunda poezdlar, aeroportlar yoki mehmonxonalar kabi dunyoning turli xalqlariga tegishli vazifalari o'xshash bo'lgan joylarga odamlarni bir xil maqsadlarga yo'naltiruvchi belgilar yagona standart shaklni aks ettirmaydi va ular o'rtasida kichik farqlar bo'lsa ham, ular har doim va hamma joyda bir xil, majburiydir. Ular har vaqt va har yerda bir xil ma'noda qo'llaniladi.

Inson hayotiga ongli yoki bilmagan holda ta'sir ko'rsatadigan bu tizimlar odamlarning muloqot qilish zarurati natijasida paydo bo'lgan. Vizual aloqa tizimlari jamiyatlarning tarixiy o'tmishida bugungi kabi muhim rol o'ynagan. Bugungi kunda jadal rivojlanayotgan jamiyatlararo munosabatlar, axborot ko'payishi, aholining ortishi va tezkor transport sharoitlari piktogramma va belgilarga universal o'lchovlar beradi [Abdullah Rayan and Hubner. 2006. – 138 b.].

Umumjahon o'lchamiga ega bo'lgan piktogramma va belgilar "Rasm ming so'zdan ko'ra samaraliroq" degan naqlni qaysidir ma'noda oqlaydi. Misol uchun, kimgadir galstuk bog'lashni o'rgatmoqchi bo'lgan kishi tez orada boshqa odam buni nafaqat tushunmasligini, balki tushuntira olmasligini ham ko'radi. Usullar yozilgan bo'lsa ham, ular yetarli darajada samarali emas. Biroq, bu vazifani bir qator rasmlar bilan vizual tarzda tushuntirish, albatta, samaraliroq bo'ladi [Ambrose G., Harris P., 2010.]. Biroq, istalgan samaradorlikka erishish uchun ishlatiladigan vizual elementlarni tanlashga e'tibor berish kerak. Chunki bu elementlar mo'ljallangan xabarni ham tezroq, ham samaraliroq yetkazishi kerak. Bugungi kunda ramzlar va piktogrammalarni yaratuvchi dizaynerlar o'z dizaynlarini shularni hisobga olgan holda amalga oshiradilar.

Bugungi kunda umumbashariy miqyos kasb etgan piktogramma va belgilar loyihalash jarayonida mutaxassislar tomonidan tekshirilib, ularning fiziologik, psixologik holati va odamlarga ta'siri aniqlangandan keyin foydalanishga topshirildi. Odamlarda fiziologik ta'sirlar vizual, hissiy va fakt sifatida rivojlanadi. Biroq, bizning mavzuimiz vizual effektlarni o'z ichiga oladi. Odamlarga fiziologik yoki psixologik ta'sir ko'rsatishi uchun odamlar birinchi navbatda bu belgini ko'rishlari kerak. Belgini

odamlar ko'rgandan so'ng, ko'zda jismonan boshlangan vizual hodisa nervlar orqali va u yerdagi hujayralarni rag'batlantirish natijasida fiziologik ravishda miyaga uzatiladi; Psixologik ta'sirlarning paydo bo'lishi bilan insonning xatti-harakati ham paydo bo'la boshlaydi.

Germaniya avtomagistrallarida olib borilgan tajribalarda haydovchilarning odatiy belgilardan ancha farq qiluvchi mavhum yo'l belgilariga munosabatini aniqlashga harakat qilindi. Ayrim psixologlar bilan hamkorlikda qisqa kuzatuv davridan keyin haydovchilarning hattoki ong ostiga ham kuchli ta'sir ko'rsatadigan ayrim belgilar ishlab chiqildi.

Masalan, Sovet ittifoqidan AQShga yuboriladigan o'yinchoq solingan karton quti ustida manzilidan tashqari ikkita o'q, qadah va soyabon ham bor. Qutining ichida nima borligi haqida ma'lumot beruvchi bu uchta belgi ikkita o'qni (bu yo'nalishda), stakan (u sinadi) va soyabonni (quruq holda saqlang) ma'nosini anglatadi [<https://blog.romashin-design.com/piktogramma-ili-ikonka.html>]. Ushbu jo'natilgan paketning AQShga yetib borgunga qadar Istanbul, Parij, Genuya va Lissabondan o'tishi va har bir portdagi tashuvchilarning o'z tillaridan boshqa tillarni o'qiy olmasligi hisobga olinsa, bu uch belgi oltita tilda gaplasha oladi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, paketga har bir davlat tilida bayonot berilishi kerak bo'lsa, olti xil tilda bayonot berilishi kerak edi. Bunday holda, butun paket matn bilan qoplangan bo'lishi mumkin va ba'zi chalkashliklar paydo bo'ladi. Biroq, ushbu uchta universal ramz tufayli har bir kishi aniq va oson tushuntirishni berishi mumkin.

U misollarni bugungi kunda qo'llanilayotgan piktogramma va belgilar bilan yanada ko'paytirish mumkin. Masalan, polietilen paketlar, meva sharbatlari paketlari yoki ko'p iste'mol qilinadigan mahsulotlarning qadoqlarida so'nggi paytlarda tez-tez uchrab turadigan piktogramma va belgilar mavjud bo'lib, ularni istalgan vaqtda istalgan joyga tashlab yuborish mumkin. Ularning shakllanishidagi asosiy g'oya ekologikdir. Ushbu belgilardan biri axlat qutisiga axlat tashlayotgan odamni anglatadi (1-rasm)[<https://media.contented.ru/glossary/piktogramma/>].



1-rasm. Axlat qutisi.

Bu yerda neylon xaltalar, plastik butilkalar yoki bir xil turdagi mahsulotlarning chiqindilarini mana shu axlat qutilariga yig'ish va atrof-muhit ifloslanishining oldini olish nazarda tutilgan. Odamlar bu ramzlarni ko'rganlarida, ular avvalgi tajribalarini esga olishadi va chiqindilarni to'g'ridan to'g'ri ushbu qutiga tashlaydilar va shu bilan atrof-muhit ifloslanishining oldini oladi. Bunday chiqindilarni birga yig'ishning sabablaridan biri shundaki, ularning bir qismi eritilib, qayta ishlatilishi mumkin. Shunday qilib, transformatsiya bo'ladi va moddiy chiqindilarning oldi olinadi. Aks holda, bu qoplar qutilarga tashlanmay, tasodifiy ravishda atrof-muhitga tashlansa,

atrof-muhit ifloslanadi va moddiy chiqindilar tufayli katta iqtisodiy yo'qotishlar sodir bo'ladi.

Bunday mahsulotlarni qayta yaratish va ulardan foydalanishning yana bir sababi - bugungi kunda ekstremal darajada bo'lgan havo ifloslanishini, shuningdek, atrof-muhitning ifloslanishini minimallashtirishdir. Ifloslangan havoni tozalash orqali kislorod ishlab chiqaradigan daraxtlarni kesish havoning ham ifloslanishiga, ham ko'katlarning yo'qolishiga olib keladi. Qog'oz xom ashyosi bo'lgan sellyuloza daraxtlardan olinadi. Isrof qilingan har bir qog'oz uchun yana bitta daraxt kesiladi va natijada havo biroz ifloslanadi.

Bu holatning oldini olish uchun ekologlar ushbu ramzlarni yaratdilar va butun dunyo bo'ylab universal aloqa tarmog'ini o'rnatdilar va shu orqali atrof-muhit va havo ifloslanishining oldini oldilar. (2-rasm)



2-rasm. Ekologik piktogrammalar.

Kundalik hayotda odatda har bir kishi tomonidan qo'llaniladigan ushbu piktogramma va belgilardan tashqari, jamiyatning turli qatlamlariga, masalan, turli kasbiy guruhlariga murojaat qiladigan piktogrammalar va belgilar ham mavjud. Ushbu piktogrammalar va belgilar faqat bir xil professional guruhdagi odamlarga murojaat qiladi va faqat o'sha jamoa tomonidan qo'llaniladi. Misol uchun, chet tilini bilmasa, zavodda mashinadan foydalanish mumkin bo'lmaydi. Biroq, butun dunyo bo'ylab bir xil professional guruhlar tomonidan universal ishlatiladigan mashinadagi belgilar nimani anglatishi ma'lum bo'lsa, barcha muammolar bartaraf qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, odamlarning kundalik hayotining barcha bo'g'inlaridan tortib sanoatgacha bo'lgan katta maydonni qamrab olgan bu ko'rgazmali belgilar o'z maqsadiga erishishi va o'rinli foydalanishi uchun, avvalo, odamlarning madaniy farqlarini hisobga olish kerak. Keyinchalik, sanoatda ishlatiladigan asboblarning va mashinalardan foydalanuvchilarning fiziologik va idrok ko'rsatkichlarining yetarliligi va ularning vizual aloqa imkoniyatlarini hisobga olish kerak. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, agar zarur shart-sharoitlar bajarilmasa, bu belgilar insoniy munosabatlarda va ishlab chiqarishda yetarli darajada aloqa o'rnatilmasligi, idrok etish davrining uzayishi va istalmagan salbiy holatlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Shuning uchun to'g'ri tuzilgan piktogrammalar bilan aloqa jarayonini muvaffaqiyatli yakunlash mumkin bo'ladi. Shu nuqtada, semiotika fanidan foydalanish va maqsadli foydalanuvchilar uchun tushunarli bo'lish bo'yicha tadqiqotlar orqali belgi turlari bilan umumiy fikrlarni hisobga olish va dizayn jarayonini sinchkovlik bilan boshqarish kerak. Shunday qilib,

millionlab foydalanuvchilarning dizayn ehtiyojlari muvaffaqiyatli hal qilinishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullah Rayan and Hubner. Pictograms, Icons and Signs. Thames Hudson, 2006. – 138 b.
2. Ambrose G., Harris P., Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü, İstanbul. Literatür Yayınları, 2010.
3. Cooper, R.; Wayfinding For Healthcare, AHA Press, 2010.
4. <https://blog.romashin-design.com/piktogramma-ili-ikonka.html>
5. (<https://media.contented.ru/glossary/piktogramma/>).

SAID AHMADNING “QORAKO‘Z MAJNUN” HIKOYASIDA BADIY BELGINING POETIK FUNKSIYASI

Ashurov Bekzod Shavkatjon o‘g‘li

NamDU O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasi o‘qituvchisi

E-mail: bekzod.ashurov.1994@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada yozuvchi Said Ahmadning “Qorako‘z Majnun” hikoyasida badiiy belgining poetik funksiyasi, it obrazining badiiy-estetik vazifasi, asar qahramoni Saodat aya ruhiyatini tasvirlashda it obrazi badiiy belgi vazifasida kelganligi, it obraziga xos xarakterli xususiyatlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Said Ahmad, hikoya, obraz, badiiy belgi, oila, personaj, “Qorako‘z Majnun”, it, Saodat aya, Bo‘rixon, Qumri.

Аннотация. В данной статье освещены поэтическая функция художественного символа, художественно-эстетическая задача образа собаки, использование образа собаки для изображения психики героя произведения Саадат ая, характерные черты, присущие образу собаки в рассказе Саида Ахмада «Коракуз Меджнун».

Ключевые слова. Саид Ахмад, рассказ, образ, художественный символ, семья, персонаж, «Коракуз Меджнун», собака, Саадат ая, Бурихан, Кумри.

Abstract. This article discusses the poetic function of the artistic symbol, the poetic-esthetic function in the image of the dog and characteristic features in the image of the dog in the story “Koraköz Majnun” by Said Akhmad. Additionally, It highlights that the image of the dog served as an artistic symbol in describing the psyche of the heroine of the work (Saodat aya).

Keywords. Said Ahmed, story, image, artistic character, family, character, “Korakoz Majnun”, dog, Saodat aya, Borikhan, Qumri.

Badiiy adabiyotdagi jonivorlar obrazlari, hayvon va insonlar o‘rtasidagi munosabat, inson ruhiyatini tasvirlashda jonivorlarning o‘rnini jahon adabiyotida Jek London: “Oq so‘yloq” [3, 160], Ernest Tomson Seton: “Yovvoyi yo‘rg‘a”, Muxtor Avezov: “Ko‘kyol” [2, 132], o‘zbek adabiyotida esa Normurod Norqobilov: “Qoraquyun” [4, 214], “Changalzor iti” [5, 108-190], Said Ahmad: “Qorako‘z Majnun” [8, 88-104] kabi asarlarida uchratish mumkin. Biz avvalgi maqolamizda Said Ahmadning “Qorako‘z Majnun” hikoyasidagi it obrazi haqida NamDU ilmiy axborotnomasining 10-sonida fikr yuritganmiz [1, 291-297].